

Іноземні мови: навчання впродовж життя

З метою вирішити питання, що постають перед кожним, і впоратися зі складними вимогами сучасного життя, людині необхідно досягти певного рівня когнітивної складності. Цей рівень досягається знаннями, які базуються на критичному мисленні, цілісному баченні життя з відповідною рефлексією на його виклики. За наявності цих умов людині властивий самостійний погляд на явища життя, який дає їй можливість бути незалежною від безлічі очікувань і претензій свого оточення, здатною контролювати свої дії на основі ієрархії цінностей власних почуттів та думок. Компетентна людина може діяти самостійно, а не бути знаряддям чийхось дій, бути автором власного життя, а не грати роль у чужому сценарії. Компетентний фахівець виявляє у практичній площині своє прагнення і здатність реалізовувати свій потенціал для успішної творчої діяльності в професійній сфері, з усвідомленням соціальної значущості і особистої відповідальності за результати своєї діяльності, з усвідомленням необхідності постійного її удосконалення на основі вже набутого досвіду. Події, факти, досвід – одне тільки джерело, яке формує зміст нашої свідомості. Людина не просто отримує ззовні деякі знання, вона опитує світ, який пізнає, отримуючи інформацію як відповідь на свої запитання.

Оскільки досвід є результатом освітньої діяльності, самостійно і творчо напрацьованим на основі засвоєних знань та набутих умінь, зміст освіти має бути діяльнісним, враховуючим внутрішній мотив, бажання самої людини виконувати ту чи іншу роботу. Кожна діяльність базується як на необхідності виконання поставленого перед собою завдання, так і на бажанні виконати його швидко і правильно, що закладає у діяльність людини особисту зацікавленість. Принципова відмінність навчальної діяльності від будь-якої іншої полягає в тому, що її метою і результатом є не тільки знання предмета, щодо якого розвивається діяльність людини, а зміна людиною самої себе як об'єкта діяльності. Ця (взаємо)дія людини водночас як суб'єкта та об'єкта діяльності і створює її особистість.

У сучасних умовах, коли інформація змінюється майже щоденно, особистість має вміти діяти автономно, використовувати засоби навчання і набуті вміння інтерактивно, повноцінно функціонувати, для чого вона повинна навчитися вчитися впродовж життя. Ця теза привертає увагу все більшого числа тих, хто тим чи іншим чином має зв'язок з процесом навчання. “Такий підхід пояснюється тим, що отримані фахівцями і професіоналами знання та набута кваліфікація “старіють” протягом чотирьох - п'яти років і не можуть задовольняти вимоги ринку праці, а обсяги знань з 2015 року будуть подвоюватися через кожні чотири - п'ять місяців”[1: с. 110]. Збільшення кількості інформації спонукає викладачів іти шляхом згортання матеріалу до найголовнішого таким чином, щоб ті, що навчаються, змогли на основі отриманих знань самостійно нарощувати додаткові знання. Природним чином ця теза грає особливу роль у методології навчання

іноземних мов. Відоме висловлювання “мові навчити неможливо, мові можна тільки навчитися” і означає, що те, що ти маєш завтра видати як засвоєне, не зробить для тебе чи за тебе хтось інший, воно мусить бути відпрацьовано тобою до “завтра”, і процес цей безперервний.

Без постійного нарощування знань з іноземної мови вони будуть втрачені назавжди. Це означає, що у разі потреби, а зараз без знань та навичок використання іноземної мови професійний зріст неможливий, фахівець будь-якої галузі знань повинен приділяти час іноземній мові. Тому студенти, які вивчають іноземні мови зараз, коли наголос на тезі “навчання впродовж життя” робиться відносно всього процесу функціонування професіонала, отримали додаткову мотивацію щодо залучення знань іноземної мови і навичок іншомовного мовлення.

Як же ця теза запроваджується у життя і процес навчання іноземних мов? Якими є концепти навчання сьогодні?

Виходячи з поставлених завдань, викладач завжди намагається довести до студента певну суму знань, дати йому змогу засвоїти певні навички, з обов’язковою орієнтацією тематики на галузь знань та його спеціальність у їхній спрямованості на сучасне життя. Але не можна забувати і про студента. “Проектуючи і застосовуючи педагогічні технології у вищій школі, слід враховувати, що процес засвоєння знань і умінь студентами відбувається лише завдяки їх власній діяльності, яка завжди індивідуальна, за будь-яких методів і форм її організації. Отже, як знання і вміння, так і розвиток особистості – це особистий здобуток кожного, одержаний своїми власними силами у процесі навчально-пізнавальної діяльності” [3: с. 164].

Комунікативний підхід до навчання іноземних мов змінює заняття, це є “канонічно запропонований зміст” [6: с.131] занять з навчання іноземних мов. Йому не притаманне намагання “закласти” у голову студента якомога більше знань, орієнтуючись на знання граматичних правил та використання їх у моделях речень. Комунікація направляє на виконання головного завдання: створити ситуацію, яка змушує студента спілкуватися. Навчання мови здійснюється у контексті конкретної ситуації. Викладач лише пояснює за потреби у процесі мовлення те чи інше граматичне явище. Хто розмовляє, той і буде розмовляти; хто мовчить, той завжди буде боятися заговорити.

Викладачі, які намагаються **будь-що** довести до студента тонкощі граматики, програють “битву” за студента. Студент перестає відчувати себе на занятті комфортно, бо він не зацікавлений вдаватися до “тонкощів”, а це веде до пропусків занять. Він не бачить себе у процесі заняття. Постійні зауваження і виправлення неточностей (ще одна помилка викладача) імпліцитно затверджують його у думці, що йому ніщо не вдається, і він не має шансів. Натомість бажано коректне виправлення помилок (аналіз після завершення виконання завдання) або – незначних помилок, які не вплинули на розуміння висловлювання – залишених на коригування потім у підсумовуючих фразах викладача, де він у коректній формі звертає увагу всіх (у тому числі і того, чий помилки він хоче виправити), як би краще висловити думку іноземною мовою і попутно робить наголос на помилці. Тим більше,

що комунікативний підхід і вимагає постійного спільного обговорення тем і ситуацій між викладачем і студентом, викладачем і студентами. Такий методичний хід надає студентові впевненості, що його виконання завдання відбулося і відбулося успішно. Він обов'язково прийде на наступне заняття. У протилежному випадку студент буде відсутнім на наступному занятті з “поважної” причини, а викладач у кінці семестру буде констатувати відсутність у нього знань та навичок. У таких випадках хочеться сказати викладачеві: “Не поспішай! Це не є факультет іноземних мов, де мова – найголовніше”. Тут треба бути обережним, щоб і у викладанні матеріалу просуватися, бо план треба виконувати, і студентів до занять заохочувати.

Мотивація до відвідування занять і залучення знань та навичок володіння іноземною мовою створюється викладачем і у тому випадку, коли він розширює рамки заняття, виводить студента у більш широке коло проблем, обговорюючи актуальні, а тому дуже важливі питання, що ставить перед ним студентське життя чи життя взагалі. Навчання повинно супроводжуватися вихованням через збагачення теми заняття матеріалами (і розмовами!) з важливих питань науки, етики, культури взагалі та культури спілкування, поєднаних з реаліями країни, мова якої вивчається. На запитання до студентів, які святкують Хеллоуїн, а які ж національні традиційні свята ви знаєте, відповідь не завжди можна отримати. Це не означає, що треба заборонити щось нове, повертатися до старого. Це означає, що треба, виходячи з реалій сьогодення, поєднувати культурні традиції, виховувати мультикультурну особистість, але ж ця мультикультурність має включати і свої традиції, бо саме таким є світ сьогодні.

Яке ставлення може бути у іноземців до особи, яка не відчуває своїх коренів і навіть не хоче представити іншим свою країну?

Розповідь студентки К.В., яка проходила літнє стажування у Іспанії: “У групі студентів з різних країн був ще один представник пострадянських країн, студент О.І. Під час одного із заходів нам було запропоновано розповісти про якусь культурну традицію своєї країни. Я, представниця України, розповіла про Сорочинський ярмарок. Студент О.І. сказав, що у його країні культури немає. На моє запитання після заходу, чому він так сказав, він відповів, що це його ніколи не цікавило, і він не знав, що сказати”.

Оволодіння іноземною мовою спонукає познайомитися з культурним надбанням іншого народу, а необхідність співставити, орієнтуючись на свій досвід, на той стереотип поведінки, що вже створений даною особистістю, спонукає й більш глибоко зазирнути у культуру свого народу, бо саме духовне надбання зумовлює поведінку особи. Ще Л.С. Виготський у своїй культурно-семіотичній теорії розглядав когнітивний і комунікативний розвиток людини як процес засвоєння культури.

Особливістю навчального процесу, про який йдеться, є те, що іноземна мова не є самостійним предметом вивчення, вона лише супроводжує вивчення фізики, хімії, біології чи української мови тощо, створюючи для студента можливість брати участь у міжнародних конференціях,

спілкуватися через Internet. До того ж не можна забувати про можливість продовження навчання у ВНЗ за кордоном, де студенту прийдеться виявити знання широкого спектру; де він повинен буде, щоб бути зрозумілим, співставляти мовні одиниці двох мов, бо кожна мова є конгломератом специфічних стандартних конфігурацій, а не дуже великою за обсягом кількістю слів, які механічно поєднуються за правилами граматики; де він повинен буде, щоб відчувати себе особливим, важливим, інтересним співрозмовником і представником своєї країни, знати і вміти розповісти про реалії життя на батьківщині. Тому бажаним є контрастивний підхід на заняттях з іноземної мови, де й розглядаються відповідні питання.

Звісно, тематика занять має бути раціональною. Жоден викладач не може не орієнтувати студента на вивчення лексики, засвоєння правил граматики, але головним принципом має бути визначення студентом для самого себе шляхів надбання знань: робота зі словником і вміння залучати потрібну інформацію є одним з пунктів на цьому шляху. Той, хто навчився працювати зі словником, знає, що словник діє повну інформацію щодо даної одиниці; назавжди запам'ятав основи того, що закладено у словник. Переклад слова – це важливо, але ще важливіше ознайомитися з тією інформацією, що супроводжує використання даної лексичної одиниці у мові, у реченні: її форми, залежно від того, якою частиною мови є дана одиниця; різний переклад за контекстом; ідіоми з даною одиницею; які одиниці (напр. прийменники) мають бути у тому чи іншому реченні; таблицю форм, які треба запам'ятовувати; граматичний довідник і т.ін. Наведемо приклад словникового представлення іменника та дієслова, з якого має бути раціонально сприйняте потрібне:

Werk n-(e)s, -e 1) справа, праця, робота; *das ist sein* ~ це справа його рук; *at ~(e) sein* працювати (над чим); бути в дії (про якісь сили); *aus ~ gehen, sich ans ~ machen* – братися за справу (роботу); **2)** твір; (наукова) праця, видання; *gesammelte ~ e* збірка творів; **3)** завод, фабрика, підприємство; **4)** споруда, укріплення;

5) механізм (напр., годинниковий).

bestehen 1) vt переборювати; витримувати; *eine Prüfung* ~ скласти іспит; **2)** vi (h, s)1) існувати, бути, тривати; **2)** (auf D) наполягати (на чому); **3)** (aus D) складатися (з чого); **4)** (in D) полягати (в чому).

Студент має засвоїти раз і назавжди: прочитується вся інформація стосовно тієї одиниці, яка потрібна, бо це не згаяний час, а пошук єдиного значення, що може бути задіяним.

Оскільки викладачі, які забезпечують заняття на факультетах, створюють для студентів навчальні матеріали, орієнтуючись на їхню спеціальність, вони наповнюють їх відповідною лексикою. Але, готуючи студента до можливої участі, скажімо, у міжнародній конференції, неможливо обійтись без фраз, які необхідні для спілкування на вокзалі, у кафе, у самому ході конференції і т.ін. Незалежно від напрямку спеціальності вони мають привітати, представити, попрощатися і багато що інше. Тому до цих

матеріалів залучаються ті слова, словосполучення, речення, які є мовними одиницями, що виникли у процесі функціонування мови для забезпечення тієї чи іншої ситуації, напр.,

Hallo! Tschüss! – Привіт!

Offen gesagt. – Відверто кажучи.

Abwarten und Tee trinken! – Почекаємо!

Такі і тому подібні слова і словосполучення мовного етикету варто включати до переліку слів для запам'ятовування, бо вони є важливими для спілкування, щоб не трапилось, коли студент у відповідь на запитання: “Wie geht es?” (“Як ви поживаєте?”) доводить до вас інформацію “У Полтаву!”.

Ще одним, конче необхідним пунктом на подальшому шляху надбання знань є вміння складати реферати і анотації. Якщо реферат і вміння складати його може стати візитівкою майбутнього претендента на роботу або допомогти йому у подальшій науковій роботі, то офіційно анотацію скласти повинен вже під час навчання кожний магістр/бакалавр до своєї дипломної роботи. Оскільки анотація додається до дипломної роботи не тільки рідною мовою, важливо надати студенту знання лексики та граматичних конструкцій, що здебільшого використовуються при складанні рефератів та анотацій.

Студенти повинні навчитися майже автоматично використовувати такі синтаксичні структури, які зазвичай мають місце у рефератах та анотаціях, тобто під час навчання студенти мають напрацювати навички визначення важливих тез і згортання матеріалу згідно з засвоєними конструкціями та тих лексичних одиниць, які відповідають завданню, тобто: знання загальнонаукової та професійної лексики, прикметники (переважно латинського походження), слова та словосполучення у вигляді скорочень (etc. (et cetera), ib. (ibidem), it. (item)), сталі словосполучення, терміни та напівтерміни (тобто слова, що зіткаються, з одного боку, з термінологією, а з другого боку, з розмовною мовою (рух, маса, життя, поле, кисень, вуглець, молекула, атом і т.ін.)), застосування лексичних одиниць, що підкреслюють відносини співставлення (порівнювати, розрізняти, протиставляти, бути схожим, бути подібним і т.ін.), використання присудків-зв'язок, що висловлюють причину та наслідок (привести до..., вимагати, сприяти, ... є наслідком, ... є причиною і т.ін.), використання лексичних одиниць, що мають значення висновку і т.п.

Закономірно, що така діяльність, весь хід навчального процесу відповідає визначенням проф. Г.К. Середою умовам раціональної організації навчально-пізнавальної діяльності, що забезпечують високу продуктивність засвоєння і запам'ятовування навчального матеріалу: організація навчання для виконання “стратегічного завдання” за умови організації його “через завдання” на базі спеціально організованої системи навчальних завдань [4: с. 5].

Сьогодні не можна у процесі навчання забувати і про форми електронної комунікації (e-mail, комп'ютерні словники, мультимедійні та

інші програми), які студенти використовують, але швидше у якості інструментів, а не як такі, що направляють процес мислення для виконання завдання. Тому не можна і переоцінювати використання таких навчальних матеріалів у навчальному процесі і у ході самостійної роботи. “Сподівання на вивчення іноземної мови, скерованого самостійно самим учнем через використання навчальних компонентів програм не справджуються. Навчальна частина програми дотримується принципів навчання, суворо скерованого у напрямку імпульс – відповідь, і пропонує користувачу лише дуже обмежені можливості для прийняття рішення” [5: с. 204].

Тим не менше, підвищення якості гуманітарної освіти базується у тому числі і на використанні сучасних інформаційних технологій. Лінгвопроекти є ще одним пунктом на шляху до удосконалення процесу навчання іноземних мов. Сьогодні, коли комп’ютеризація (у тому числі і навчального процесу) досягла певного рівня, заняття з навчання іноземної мови, яке супроводжує навчальний процес на так званих “немовних факультетах” не може обходитися без залучення сучасних лінгвотехнологій. “На нашу думку, при навчанні іноземним мовам раціональним є використання комп’ютерів лише у тих випадках, коли з їхньою допомогою реалізуються такі цілі і завдання, які іншими шляхами і з допомогою інших засобів важко або неможливо вирішити: для удосконалення управління самостійною роботою на етапі мовного тренування, для вивчення і закріплення окремих тем, для самостійного контролю засвоєних знань (тренувальні вправи різних видів, вправи для розвитку і закріплення практичних навичок: для підстановки елементів, трансформаційні, комбінаторні, з розвитку навичок мовлення і т.ін.)” [2: с.3].

Теза “навчання впродовж життя”, яка увійшла у наше життя майже як термін не так давно, насправді завжди існувала як така для кожного фахівця. Вона просто набула підкресленого значення. Особливість її полягає й у тому, що у навчальному процесі значення її стає дедалі більш істотним саме у просторі європейської вищої освіти. На цій тезі акцентували увагу і європейські міністри, які відповідають за вищу освіту. А у повсякденній праці викладачів іноземних мов вона й надалі проходить червоною ниткою, бо, як вже сказано, головне завдання вони вбачають у тому, щоб навчити вчитися іноземній мові, використовувати її у професійній праці, своєму науковому житті, різноплановому розширенні свого кругозору.

Література

1. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа. – 2008. - №7. – С.78-125.
2. Гусєва П.Т., Кургут Л.П., Огнівенко З.Г. Комп’ютерні лінгвотехнології Germanistik: Deutsch. Romanistik: Fraçe./ П.Т.Гусєва, Л.П. Кургут, З.Г. Огнівенко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. – 96 с.
3. Назаренко Н.В. Мотивація навчання студентів як показник ефективності сучасних педагогічних технологій / Н.В. Назаренко // Болонський процес в Україні. – 2005. – Ч. I, Вип. 45. – С. 164-167.

4. Серeda Г.К. Методические рекомендации по рациональной организации учебно-познавательной деятельности студентов/ Г.К. Серeda // Уч.-метод. пособие. – 2-е изд. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 30 с.
5. Richter R. Konstruktivistische Lern- und Mediendesign- Theorie und ihre Umsetzung in multimedialen Sprachlernprogrammen / R. Richter // Deutsch als Fremdsprache. – 2002. - № 4. – S. 201-206.
6. Schmenk B. Kommunikation ist alles. Oder? Wider die Trivialisierung des Kommunikativen im kommunikativen Fremdsprachenunterricht / B. Schmenk // Deutsch als Fremdsprache. – 2007. – № 3. – S. 131.